

REVITALIZACIJA NASELJA ZAŠTIĆENIH PLANINSKIH PROSTORA SRBIJE

**Miroljub Milinčić¹, Ljiljana Mihajlović², Dragan Petrović³,
Uroš Durlević⁴, Uroš Milinčić⁵**

Apstrakt: Prostor Srbije duže od pola veka karakteriše proces izrazite socio-ekonomske i ekološke polarizacije. Ovaj obrazac je zastupljen od lokalnog, preko regionalnog do nacionalnog nivoa. Planinske prostore karakteriše relativna očuvanost ekoloških, na jednoj i devastacija socio-ekonomskih resursa i uslova, na drugoj strani. Zato je zaštita životne sredine i prostora tokom proteklog vremena najčešće bila usmerena prema ekološki očuvanim planinskim teritorijama. Međutim, vremenom je ova zaštita postala nova determinanta ograničenja njihovog socio-ekonomskog razvoja. Ova nova spoljna funkcija i nametnuta ekološka ograničenja dodatno redukuju razvojni kapacitet ovih teritorija i njihovih naselja. Osim nekoliko primera očuvanja i podizanja gornje granice privrednih i naseobinskih aktivnosti (turistički centri) planinske prostore Srbije dominantno karakteriše socio-ekonomski zastoj i nazadovanje, a sve češće i populacioni i naseobinski slom. Niska koncentracija, disperznost i smanjena vitalnost stanovništva i naselja dodatno otežavaju i poskupljuju održavanje i opremanje infrastrukture na ovim prostorima. Ovakve tendencije vode uvećanju nevalorizovanih potencijala (prirodnih i socijanih) nacionalne teritorije. Vremenom razvojne disproporcije mogu postati ograničavajući faktor realizacije drugih strateških ciljeva egzistencije i razvoja države. Zato socio-ekonomsku obnovu ovih prostora, sa težištem na revitalizaciji naselja, treba shvatiti kao potrebu da se recentno stanje sanira a razvojni tokovi usmere u pravcu najmanjih ukupnih negativnih efekata.

Ključne reči: seoska naselja, zaštićeni prostor, Srbija, planinske teritorije, problemi razvoja

REVITALIZATION OF SETTLEMENTS IN SERBIA'S PROTECTED MOUNTAIN AREAS

Abstract: The area of Serbia has been characterized by a process of pronounced socio-economic and ecological polarization for more than half a century. This pattern is represented at local, regional as well as national level. Mountainous areas are characterized by relative preservation of ecological, on the one hand, and devastation of socio-economic resources and conditions, on the other. Therefore, the protection of the environment and space during the past time was most often directed towards ecologically preserved mountain territories.

¹ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, miroljub.milincic@gef.bg.ac.rs

² Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, ljiljana.mihajlovic@gef.bg.ac.rs

³ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, dragan.petrovic@gef.bg.ac.rs

⁴ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, uros.durlevic@gef.bg.ac.rs

⁵ Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Studentski trg 3/III, uros.milincic@gmail.com

However, over time, this protection has become a new determinant of limiting their socio-economic development. This new external function and imposed environmental constraints further reduce the development capacity of these territories and their settlements. Apart from a few examples of preserving and raising the upper limit of economic and settlement activities (tourist centres), the mountainous areas of Serbia are predominantly characterized by socio-economic stagnation and setbacks, and increase of population and settlement collapse. Low concentration, dispersion and reduced vitality of the population and settlements further complicate and increase the cost of maintaining and equipping infrastructure in these areas. Such tendencies lead to an increase in unvalued potentials (natural and social) of the national territory. Over time, developmental disproportions can become a limiting factor in the realization of other strategic goals of the existence and development of the state. Therefore, the socio-economic renewal of these areas, with a focus on the revitalization of settlements, should be understood as the need to firstly rehabilitate the recent situation and afterwards direct future development towards the smallest overall negative effects.

Key words: rural settlements, protected area, Serbia, mountain territories, developmental issues

UVOD

Prostor Srbije karakteriše izrazita socio-ekonomska i ekološka polarizacija - od lokalnog do nacionalnog nivoa. Nastala je kao rezultat dugotrajnog procesa prostornog razređivanja i grupisanja demografskih, privrednih i naseobinskih sadržaja unutar nacionalne teritorije. Početkom 60-tih godina 20. veka industrijska urbanizacija i suburbanizacija utiču na ekspanzivan razvoj, posebno rast mešovitih i gradskih naselja u Srbiji. Ovaj proces u sledećim razvojnim fazama – funkcionalnim kapacitetom i aglomerativnim pretpostavkama – podstiče svoj dalji, ali i sveukupni razvoj društva i opštu polarizaciju prostora. Stvorene teritorijalne razlike su vremenom uslovile formiranje zona, osovina i krstova naseobinsko-demografskog i privrednog aglomeriranja, na jednoj i znatno širih prostora naglašene stagnacije i devastacije, na drugoj strani.

Prostorno grupisanje (polarizacija) se na makro i mezo nivou odvija ka nizijama i rečnim dolinama, a mikroregionalna (lokalna) ka opštinskim centrima i prigradskim naseljima, eventualno prema centrima zajednica sela. Prostornu logiku polarizovanog razvoja, urbanizacije i industrijalizacije sledili su i prateći infrastrukturni sistemi, učvršćujući socio-ekonomsku armaturu prostora i podižući njenu atraktivnost. Upravo je za Srbiju tokom druge polovine 20. veka bilo karakteristično da su procesi urbanizacije u znatnoj meri podsticani industrijalizacijom, pa je zato – u pogledu tadašnje prostorne distribucije – i bila logična njihova velika podudarnost.

Industrijalizacija i urbanizacija, na jednoj strani (rast – razvoj) i deruralizacija i depopulacija, na drugoj, proizvele su izrazitu prostornu socioekonomsku polarizaciju. Sagledavane su za tihe i lagane promene koje iz osnova razoravaju staru autarhičnu seosku zajednicu (Đurić, 1971), a koje vremenom postaju „bujični demografski proces“ (Ђурић, 1987). Kod većine brdsko-planinskih teritorija oni su univerzalni razvojni fenomen savremenog sveta (Vasović, 1985) ili „revolucionaran proces kretanja stanovništva iz planina prema gradovima“ (Lutovac, 1977). Dugotrajni efekti njihovog delovanja pretvaraju ove prostore u „pusta ostrva“ (Grčić, 1991).

Planinski prostori su tako sve više zaostajali u socio-ekonomskom razvoju, što se odrazilo na pojačavanje obeležja njihove perifernosti. Disperzivni karakter rasporeda planinskog prostora implicira da perifernost nije geografski određena, već predstavlja produkt depresivnog naseobinsko-populaciono-privrednog razvoja i perifernosti i izolovanosti u odnosu na urbane centre, naseobinske aglomeracije i osovine razvoja – razvojne tokove.

Podržavajući ova stanovišta Lješević i Milinčić (1995) ove procese posmatraju kao činioce formiranja novih tipova predela i novih funkcionalnih odnosa među prostornim celinama. Polarizacija socio-ekonomskih komponenti prostora (opštinski centar – periferija, planina – ravnica, gornji – donji delovi slivova i dr) dovela je do diferenciranja raspoloživosti, dostupnosti i kvaliteta prirodnih i stvorenih potencijala prostora i opšteg stanja životne sredine. Ponegde se migraciona kretanja sa brdsko-planinskih prostora doživljavaju kao faktor zapostavljanja njihovih prirodnih potencijala, odnosno uzročno-posledično se vezuju za ekološke procese na njima (Vasović, 1987).

Odavno je u sagledavanju globalnog diferenciranja valorizacije prostora uvedena uprošćena nomenklatura – na grad („izgrađen prostor“) i okolinu („otvoren prostor“). Rabvar (1990) podržava dihotomno diferenciranje prostora naznačavajući ih „naseljskim“ i „seoskim ekosistemima“ i ističe vrednost ovih drugih u obezbeđivanju specifičnih uslova i resursa, ali i njihovim „ekološkim (poravnavajućim) funkcijama“. Ovakve teritorije (otvoreni prostori ili seoski ekosistemi) označavaju se i brojnim drugim pojmovima: „resursni reoni“, „resursni areali“, „reoni prirodnog potencijala“ itd.

PLANINSKI PROSTOR KAO EKOLOŠKI I RAZVOJNI RESURS

Početak 21. veka sve više karakteriše pomeranje težišta od kvantiteta ka kvalitetu raspoložive teritorije. Resursi i ekološko stanje (genetska raznovrsnost, cenotički odnosi, habitabilnost) prostora su sve važnije komponente ocene dovoljnosti i vrednosti neke teritorije. Zato je kraj 20. veka obeležen apelima da planinski prostori – zbog svojih karakteristika i značaja – zaslužuju posebnu pažnju u procesu zaštite i valorizacije.

Planinski prostori Srbije su – po stepenu antropogenih uticaja, stanju sistema životne sredine i funkcionalnih odnosa u njima – već dugo najočuvaniji predeoni sistemi. Odnosno, njihova struktura potencijala pokazuje visoku ekološku i slabu socio-ekonomsku vrednost. Ekosistemska raznovrsnost je naročito izražena na planinskim (Golija, Rogozna, Šar planina, Stara i Suva planina, Kučaj, Beljanica, Kopaonik i dr) i okolnim refugijalnim prostorima klisura (Đerdapska, Sićeavačka, Kačanička, Ibarska, Gornja Toplica, Lazareva i dr). Ističući piramidalnost raznovrsnosti ovih prostora Lješević (2002) ukazuje da je „svaki niz visinskih pojaseva zasebna geohora, a svaki visinski pojas poseban geomer (tip predela)“. Ovakve karakteristike ih čine svojevrsnim vrućim tačkama globalnog biodiverziteta. Na osnovu kriterijuma IUCN–WMC (International Union of Conservation of Nature – World Monitoring Centre), planinski prostor Srbije predstavlja okosnicu jednog od šest evropskih, odnosno jedan od 33 svetska centra biološke raznovrsnosti van tropskih i subtropskih zona. Ovakva ekološka složenost i retkost planinske prostore čini posebno značajnim za prirodne i društvene zajednice. Iako to suštinski nisu, često im se pripisuju atributi „naturalni“, „autohtoni“, „divlji“, „izvorni“ i sl. Njihov najveći ekološki značaj se ogleda u sledećim funkcijama, svojstvima i „proizvodima“:

- očuvanje specifičnog kulturnog i istorijskog nasleđa,
- rezervati biosfere i genetske raznovrsnosti,
- organska hrana,
- sanogeno dejstvo na širu okolinu,
- rezervati čiste vode,
- pokazatelj ekološkog klimaksa širih prostora,
- mogućnost utvrđivanja nekadašnjeg stanja i trenda promena,
- mogućnost korišćenja u naučne, edukativne i druge svrhe.

Međutim na ovim prostora se – iako razvojno i funkcionalno devastiranim – sve više javlja kolizija lokalnih i spoljnih interesa. Pre svega kroz pojačavanje postojećih i nametanje novih spoljnih funkcija i očekivanja u zaštiti prostora, razvoju turizma i rekreacije, izgradnji MHE i eksploatacije biomase u funkciji tzv. obnovljivih izvora energije i dr. Spoljne funkcije po pravilu pojačavaju stare i nose niz novih ograničenja i zahteva od značaja za egzistenciju i razvojne perspektive lokalnih zajednica. Neosporno je dokazano da nametanje ekoloških ograničenja u funkciji zaštite i(li) valorizaciji nekih drugih potencijala ovih teritorija direktno zadire u koncept sužavanja demokratskog načela prava na razvoj, koji podrazumeva ujednačene razvojne mogućnosti, za sve pojedince i zajednice.

Lokalne zajednice zaštićenih planinskih prostora Srbije su već dugo suočene sa nizom problema. Od neadekvatnog vrednovanja ekoloških usluga do raspodele ostvarenih koristi (benefita). Ove zajednice egzistiraju u faktičkom stanju podčinjenosti, odnosno legalizovane dominacije nad njima. Sistem vrednosti i raspodele efekata (benefita) valorizovanih potencijala njihove teritorije po pravilu nema interne efekte, ili su oni izrazito umanjeni. Nasuprot, pozitivni efekti su po pravilu eksterni i realizuju (materijalizuju) se na širem području, od opštinskog i regionalnog centra do Republike.

OBNOVA NASELJA – ZA I PROTIV

Potreba obnove naselja planinskih, ali i drugih ruralnih prostora, Srbije se ne dovodi u pitanje, već se nameće kao imperativ humanog i sveukupnog razvoja. Ovo je naročito izraženo u savremenim uslovima tržišne privrede i demokratizacije društva (prava i mogućnosti). Savremeno shvatanje procesa obnove naselja i zaštićenih planinskih teritorija podrazumeva populacionu, proizvodno-ekonomsku (podizanje nivoa privredne osvojenosti prostora i raspoloživih resursa) i socijalnu (humanizaciju uslova življenja) obnovu i transformaciju naselja, mreže naselja (administrativno i funkcionalno) i pripadajućih teritorija, kao nosilaca proizvodnog potencijala i njihovog funkcionalnog kapaciteta.

Ovakvo zalaganje je u skladu sa opštim trendom savremene zaštite prirode po kome je konzervacija kao zaštita prevaziđen model. Zato se težište nove prakse zaštite već dugo stavlja na aktivnu ekološku politiku upravljanja resursima, odnosno na plan gazdovanja. Sve više se prihvata opcija ekosistemskog pristupa u zaštiti i upravljanju resursima, koji podrazumeva upravljanje integralnom sredinom uključujući nasebinski, demografski i socijalni kompleks kao neizostavan mozaik.

Razvojni tokovi ukazuju da društva koja planinskim predelima dodeljuju funkcionalni koncept i strategiju aktiviranja postižu bolje rezultate u ekološki održivom, uravnoteženom regionalnom i društveno-ekonomskom razvoju od zemalja koje njihovu perspektivu prepuštaju stihiji. Zemlje koje su postale okosnica EU ovo percipiraju još 1957. godine i problem nisu prepuštale stihiji. Naprotiv, u razvoju i zaštiti ovih prostora je obezbeđivana podrška različitih nivoa upravljanja, planiranja i drugih aktivnosti, diferenciranih i prilagođenih (fizičkim, ekonomskim i ekološkim) mezo i mikro uslovima, karakteristikama i zahtevima. Međutim, izveštaji Evropske komisije – ESDP (European Spatial Development Perspective) krajem 20. i početkom 21. veka i dalje konstatuju njihovo teško stanje.

Problem očuvanja, razvoja i revitalizacije planinskih i ruralnih prostora je posebno tretiran u slučajevima kada su isti zbog svojih prirodnih vrednosti uvršteni u pojedine režime regionalne, nacionalne ili internacionalne zaštite. Prema statističkim pokazateljima najveći procenat zaštićenih teritorija (nacionalnog i međunarodnog značaja) imaju Austrija i Velika Britanija (u svim režimima zaštite više od po 30% teritorije), a najmanji Irska. Zemlje sa

široko prihvaćenom praksom zaštite imaju i najadekvatnija rešenja subvencija i nadoknada kao podrške stvarnoj zaštiti prostora i lokalnih zajednica. „Eko taksa“ za zaštitu prirode Tirola i Salcburga i zaštitu izuzetnih lepota Volerberga preko saveznih i regionalnih vlasti Austrije obezbeđuje novčanu pomoć za 86% planinskih farmera (OECD, 1995).

Kod nas su procesi deagrarizacije i deruralizacije često bili društveno podsticani, pa čak i ideološki usmeravani. Međutim, zbog svog prostornog obuhvata i suštinskog značenja u ukupnoj transformaciji prostornih sadržaja, ipak su dosta rano bili obeleženi kao sveukupno razvojno i društveno nepoželjni.

Uvidelo se da polarizacija i marginalizacija planinskih prostora i njihovih složenih razvojnih potencijala predstavlja značajan faktor ugrožavanja kako ukupne perspektive razvoja, tako i pojedinih strateških opredeljenja poput ravnomernog regionalnog razvoja, prehrambene samodovoljnosti, populacione pokrivenosti planinskih i pograničnih delova nacionalne teritorije i dr.

Društvena zajednica i njene upravljačke strukture nisu ostale neme na ovakve realne razvojne probleme, pa su relativno brzo usledili pokušaji njihovog uvažavanja i tretiranja najrazličitijim zakonodavnim i planskim dokumentima. Problemi ravnomernog regionalnog razvoja, a s tim u vezi i socijalne obnove planinskih prostora su postali visoko rangiran društveni cilj u brojnim planskim i drugim razvojnim dokumentima. I pored opštih deklarativnih i povremenih parcijalnih praktičnih napora šire društvene zajednice u pravcu egalitarizma razvojnih disproporcija (u smislu politike ravnomernog regionalnog razvoja), one su nastavile da se umnožavaju i produbljuju do sadašnjih razmera. Tako da se danas – zbog izraženo niskog stepena osvojenosti ovih prostora u pogledu naseobinsko-geografskog i ekonomskog razvoja i socio-ekonomske integracije sa okolnim teritorijama – suočavamo sa problemom njihove izrazite nerazvijenosti, izolovanosti i perifernosti.

RURALNA OBNOVA – SNAGE I SLABOSTI

Slabosti su pre svega podstaknute različitim vidovima zaštite (zakonodavna i planska). Na planinskim teritorijama se tako značajno normativno i fizički redukuje potencijal i mogućnost ekonomsko-geografske valorizacije naseobinskih jedinica i njihovih administrativnih teritorija. Često se na njima podstiču prisutne i generišu pojedine nove slabosti sa relevantnim uticajima na egzistenciju i razvoj privrede, naselja i populacije. Sinergetsko dejstvo primarnih (prirodnih), nasleđenih i nametnutih restriktivnih determinanti razvoja je takvo da se formira (po mnogo čemu) specifična mreža naselja, koju odlikuju brojni razvojni problemi (funkcionalni kapacitet, proizvodne mogućnosti, populaciono odumiranje, razređivanje ...).

Čini se da postojeći modeli upravljanja ovim teritorijama – normativno predimenzionirana, a nefunkcionalna ekološka zaštita i pretežna monofunkcionalna namena nisu dobar ambijent za ruralnu perspektivu i obnovu. Naprotiv oni podstiču neadekvatnu preraspodelu bogatstva i moći, produbljuju i multiplikuju razvojne disproporcije, naseobinsku i populacionu neuravnoteženost teritorije Srbije.

Snage se baziraju na činjenici da postojeće modele zaštite i odnosa prema lokalnim zajednicama treba remodelovati u pravcu iznalaženja šire prihvatljivih rešenja. Takođe, revitalizacijom naseobinskih i sveukupnih ekonomsko-geografskih struktura ovih teritorija se direktno uvećava mogućnost racionalnog i ekološki opravdanog valorizovanja nacionalne teritorije i ukupnih razvojnih potencijala.

Nasuprot, alternativa je nastavljajanje podmakle privredne i naseobinsko-demografske devastacije ovih prostora čime se na regionalnom i nacionalnom nivou podstiče produbljivanje i usložnjavanje razvojnih problema. Postojeći trendovi populacione i naseobinske devastacije nužno će voditi izumiranju dela pre svega populaciono najmanjih seoskih naselja, ali se efekat njihovog populacionog odumiranja time neće završiti. Njihovo gašenje će (uzročno-posledičnim vezama) dovesti do promena prostornih relacija u mreži naselja, kao i do redukovanja pojedinih spoljnih (baznih) funkcija i ukupnog kapaciteta i hijerarhijskog reda sada relativno vitalnih naselja kako na zaštićenim teritorijama, tako i u neposrednom planinskom okruženju, čime će se otvoriti i pitanje njihovog opstanka.

RURALNA OBNOVA – MOGUĆNOSTI I PRETNJE

Globalna tržišna ekonomija i novine koje ona sa sobom nosi za ove prostore istovremeno predstavlja mogućnost i pretnju. Pretnju, zato što nametnute ekološke determinante privređivanje čine otežanim i što narušavaju tržišnu vrednost ovakve proizvodnje. Potreba zaštite podrazumeva ograničavanje valorizacije raspoloživih potencijala i razvojnih perspektiva. Ovakve razvojne determinante, na sve oštrijem liberalizovanom tržištu, postaju „viša sila“ koja umanjuje tržišnu konkurentnost privrede lokalnih zajednica.

Nasuprot, postaju i teritorije mogućnosti, odnosno znatnih šansi. Zato što ih je u nametnutim uslovima zahteva ekologizacije i tržišne privrede nemoguće prepustiti stihiji. Obnova ovih teritorija (koja ujedno i nije sama sebi cilj) mehanizmima željenog usmeravanja i kontrolisanja (po vrsti i intenzitetu) može da integriše smanjenje dosadašnjeg razvojnog zaostajanja i nivoa siromaštva. Istovremeno i da poveća sposobnost i motivisanost lokalnih zajednica za racionalno i svrsishodno korišćenje resursa, sa krajnjim ciljem očuvanja zaštićenih teritorija.

Društvo mora stvoriti uslove da ovi prostori ne budu samo delovi (elementi) zaštićenih sistema prirode, što je često nametan pristup, već kao potencijalno značajni razvojni projekti. Oni perspektivno treba da omoguće očuvani ekološki status zaštićenih područja i preduslove za kvalitetniji socijalni i ekonomski život i razvoj lokalnih zajednica. Ovaj stav je kao jedna od polaznih hipoteza, utemeljen u antropocentričnom shvatanju održivosti i diverziteta kao osnovne kvalitativne i kvantitativne vrednosti geoprostora. Ovakvo shvatanje – po prirodi inače blisko geografima, geografima životne sredine, demografima, prostornim planerima, sociolozima, ... – pored ostalog podrazumeva i očuvanje naseobinskog, demografskog, privrednog i drugog diverziteta i zbog toga što su – umesto zaštite u duhu totalne ekologizacije i konzervacije – prihvatljiviji oblici i mehanizmi usmeravanja i kontrolisanog razvoja.

Mogućnosti kroz polifunkcionalnu valorizaciju prostora – protežiranje kooperativnih, komplementarnih i neutralnih delatnosti. Ovo podrazumeva racionalnu organizaciju i uređenje zaštite teritorija i njihove valorizacije sa mogućnostima prirodnih i stvorenih uslova (iskonski i nametnuti) i potrebama dugoročnog ekološkog (funkcionalnog) očuvanja i njihovog socijalnog i ekonomskog razvoja.

ZAKLJUČAK

Ekološka ograničenja kao restriktivna determinanta razvoja zajednica zaštićenih teritorija nisu nadograđena značajnijim aktivnostima šire društvene zajednice u pravcu predloga mehanizama kompenzacija i razvojnih perspektiva. Pored realizacije ideje o zaštiti,

država organizacionim, ekonomskim i informacionim sistemom mora stvoriti uslove u kojima će ekološka komponenta predstavljati njihovu razvojno-komparativnu prednost, a ne uzročnika stagnacije i siromaštva. Time bi se učinio otklon od ustaljenog i jednostranog potenciranja ekoloških i razvojnih ograničenja, a koje vode produbljivanju konfliktne situacije i nemogućnosti formiranja, nužno potrebnog, partnerskog odnosa između lokalnih zajednica zaštićenih prostora i šire društvene zajednice. Činjenica da raste interesovanje za funkcionalnu integraciju i sudbinu ovih prostora i/li lokalnih zajednica umanjuje njihov doživljaj zloupotrebe, a time i direktno voditi rastu poverenja i efikasnog sprovođenja mera zaštite.

Zato prisutni model protežiranja maksimalno mogućeg normativnog nivoa ograničenja treba zameniti (u svetu sve dominantnijim i ništa manje efikasnim) ekosistemskim pristupom potrebne ili nužne zaštite. Tako bi se objedinili ovde promovisani ciljevi integralnog upravljanja zaštićenim prostorom i očuvanje i unapređenje (revitalizacija) mozaika naseobinskog, populacionog i drugih socio-ekonomskih kompleksa. Ove teritorije bi mogle i morale biti realni poligoni za testiranje i implementaciju sve prisutnije, prihvatljivije i poželjnije paradigme održivog razvoja.

Iako prostorno planiranje ima svoj trajni cilj, obezbeđenje javnog interesa nad pojedinačnim i lokalnim, on mora biti tako usmeren da jedan interes stoji u funkciji drugog, a ne na njegovu štetu. Ovo podrazumeva da mera odnosa prema javnim i lokalnim interesima mora da bude tako kalibrisana da ovaj drugi treba zadovoljiti do krajnje moguće mere, odnosno sve dok on značajnije ne ugrozi javni interes. Zapravo, predložena planska rešenja treba da omoguće stvaranje uslova za realizaciju pojedinačnih i lokalnih, a pod okriljem javnog interesa koji istovremeno sadrži interese i sadašnjih i budućih korisnika prostora. Prostorno planiranje je više od bilo koje druge oblasti društvenog angažovanja i delovanja sposobno da obezbedi plansku transformaciju prostora, ali ono realno danas po svom konceptu, metodološkim osnovama i praksi nije dovoljno sposobno, a ni spremno da samostalno i preuzime ovakvu ulogu (odgovornost).

Ovo ograničenje prostornog planiranja je posledica dubljih promena u društvu – sistem vrednosti, demokratizacija, tržišna privreda i privatna svojina kao model života i razvoja. Istovremeno uloga i odgovornost države u razvoju, revitalizaciji i prostorno-funkcionalnoj integraciji ovih prostora dobija na značaju. Ukoliko su u prošlom modelu društvenih vrednosti i planske privrede i bili prihvatljivi principi opšteg društvenog interesa, kolektivizma i solidarnosti, koji su se, pored ostalog, manifestovali i u nerealom vrednovanju zaštite prirode i ekoloških usluga, danas je to – u uslovima novih društvenih i socijalnih obrazaca življenja – izrazito problematično.

Problem dostizanja zadatih standarda kvantitativne zaštite nacionalne teritorije utiče da sadašnja, a naročito buduća potreba njihovog obezbeđivanja postane jedno od presudnih obeležja i determinanti sveukupnih ekoloških, naseobinskih, populacionih, prostorno-planerskih, ekonomskih, organizacionih, političkih i ostalih društvenih procesa. Problem dostizanja kvaliteta zaštite je još veći, ali na "sreću" to je manje poželjna tema u društvenoj komunikaciji. Dostizanje ovih ciljeva zaštite, po kvantitetu i kvalitetu, podrazumeva i rast potreba za ravnopravnije tretiranje socio-ekonomskih i prostorno-ekoloških faktora razvoja. Sve u pravcu otklanjanja uzroka dezintegracija ispoljenih kroz prostorne konflikte, razvojne suprotnosti i tenzije produkovane ekološkim ograničenjima i tzv. ekološkim uslugama i prelivanjem ovako stvorenog viška vrednosti.

LITERATURA

- Djurić, V. (1971). Urbana i industrijska revolucija kao činilac strukturne i funkcionalne transformacije prostora. Univerzitet u Beogradu, PMF – Geografski zavod, *Zbornik radova* sv. XVIII, Beograd.
- Lutovac, M. (1977). Razvitak i preobražavanje seoskih naselja u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata. Zbornik radova X kongresa geografa, SGDJ i SGD, Beograd.
- Lješević, A. M. (2002). Planinski geoekosistemi. *Zbornik radova I konferencije „S planinom u novi vek“*, Kopaonik.
- Vasović, M. (1987). Mogućnosti revitalizacije brdsko-planinskih regija Jugoslavije. *Zbornik radova XII kongresa geografa Jugoslavije*, Novi Sad.
- Васовић, М. (1985). Проблеми валоризације и заштите природе у нашим планинама. *Заштита природе* бр. 38.
- Грчић, М. (1991). Проблеми развоја и размештаја индустрије у планинским пределима Србије. *Гласник СГД*, 71 (2).
- Ђурић, В. (1987). Регионално-економски развој СР Србије. *Гласник СГД*, 67 (2).
- Љешевић, А. М., Милинчић, М. (1995). Дугорочни развој, организација и коришћење простора Србије. ИАУС, *Посебна издања* књ. 27, Београд.
- Равбар, М. (1990). Еколошки погледи процеса урбанизације, *Екологија и географија у решавању проблема животне средине*, СГД, посебна издања књ. 69, Београд.